

Отже, одержані на констатувальному етапі дослідження результати за визначенням нами когнітивним критерієм готовності студентів ВНЗ до роботи з педагогічно занедбаними учнями свідчать про низький рівень підготовки. Запропонована нами експериментальна програма "Теорія та технології підготовки майбутніх учителів до роботи з педагогічно занедбаними учнями" є однією з педагогічних умов щодо усунення прогалин у підготовці студентів

до даного виду діяльності. Результати формувального експерименту практично підтверджують доцільність використання розробленого нам спецкурсу.

Перспективу подальших досліджень ми вбачаємо у подальшому дослідженні даної проблеми та науковому обґрунтуванні моделі, яка буде сприяти підвищенню рівня підготовки майбутніх спеціалістів з педагогічно занедбаними учнями.

Література

1. Важковихованість: сутність, причини, реабілітація / за ред. О.М. Полякової. – Суми: Університетська книга, 2009. – 346 с.
2. Ігнатенко Н. Компетентнісно орієнтований підхід у системі професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи / Наталія Ігнатенко // Рідна школа, 2008. – № 10. – С.46-48
3. Коджеспирова Г.М. Педагогический словарь: для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений [Текст] / Г.М. Коджеспирова, А.Ю. Коджеспиров. – М.: Академия, 2005. – 176 с.
4. Овчарова Р. В. Справочная книга социального педагога / Раиса Викторовна Овчарова. – М., 2001. – 480 с.

Статья посвящена проблеме подготовки студентов ВНЗ к работе с педагогически запущенными учениками. Автор основной акцент делает на рассмотрении вопроса когнитивного критерия, как важной составляющей профессиональной подготовки в целом.

Ключевые слова: педагогическая запущенность, профессиональная подготовка, знание.

The author of the article has considered the issue of higher educational establishment students preparing to the work with the pedagogically neglected pupils. Much attention has been paid to the issue of cognitive criterion, as an important constituent of professional training on the whole.

Keywords: pedagogical neglect, professional training, knowledge.

УДК 37.013.42:316.613.434

ПОМИЛКИ СІМЕЙНОГО ВИХОВАННЯ ЯК ФАКТОР ВИНИКНЕННЯ АГРЕСИВНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ

Гайдамашко Ірина Аркадіївна
м.Тернопіль

Актуальність матеріалу, викладеного у статті, обумовлена необхідністю дослідження причин виникнення агресивної поведінки підлітків, зокрема помилок сімейного виховання, з метою визначення подальшої роботи з її профілактики та подолання. У статті проаналізовано вплив сімейного виховання на розвиток агресивності підлітків; охарактеризовано основні помилки сімейного виховання (фізичне покарання, крик, байдуже ставлення до агресивних проявів, необґрунтовані покарання, недостатня любов і увага з боку батьків, всюдозволеність та ін.). Визначення заохочення як позитивного методу виховання.

Ключові слова: сімейне виховання, агресивність, агресивна поведінка, фізичне покарання, заохочення.

Постановка проблеми. Становлення агресивної поведінки – це процес, в якому задіяні багато факторів, дослідження яких дає змогу окреслити подальшу роботу з її профілактики та подолання. Основним мікросоціальним чинником розвитку людини є сім'я, оскільки дає дитині первинну соціалізацію. Саме у сім'ї дитина засвоює форми та норми поведінки, на прикладі взаємодії між близькими вчиться будувати взаємовідносини з іншими людьми. Тому помилки у сімейних взаємовідносинах є одним із головних факторів виникнення агресивної поведінки підлітків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У соціально-педагогічній та психологічній літературі на необхідність дослідження помилок сімейного виховання звертали увагу Ю. Азаров, А. Бандура, Л. Берковіц, Р. Берон, К. Бютнер, В. Лютій, Д. Річардсон, Р. Уолтерс та ін..

Мета статті – проаналізувати вплив сімейного виховання на розвиток агресивності підлітків та охарактеризувати основні помилки сімейного виховання.

Виклад основного матеріалу. Почуття любові людина пізнає у сім'ї. Лише у тут в людині пробуджуються позитивні соціальні зв'язки, що сприяє соціальній відповідальності та ідентифікації. Тільки той, хто навчиться любити своїх батьків, братів, сестер,

зможе пізніше так само полюбити колектив, і лише він зможе розглядати в ближніх своїх братів. Людське суспільство базується на любові і вірі, а все це виховується в сім'ї [15].

Так, на думку Р. Берона і Д. Річардсон, агресивні підлітки, як правило, виростають в сім'ях, де дистанція між дітьми і батьками велика, де мало цікавляться розвитком дітей, де не вистачає тепла і лагідності, відношення до проявів дитячої агресивності байдуже або поблажливе, де в якості дисциплінарних впливів замість піклування і терплячого пояснення надають перевагу силовим методам, особливо фізичним покаранням [4, с.93].

Привертає увагу точка зору Л. Берковіц, який стверджує, що значний вплив на виникнення агресії підлітків мають несприятливі умови, які створюють батьки, а саме: жорстоке ставлення, непослідовність виховних впливів, необґрунтовані покарання, відторгнення, недостатня любов і увага з боку батьків, байдужість тощо [3].

Як зазначає М. Щелгунов, при несприятливих умовах виховання (порушення емоційних зв'язків у сім'ї, відсутність педагогічної культури батьків, демонстрація аморальних поведінкових моделей) дратівливість дитини може призвести до розвитку агресивності. Вчений засуджує метод імперативної заборони, який, на його думку, не вбиває потребу дитини у діяльності, а лише змінює її напрям у бік асоціальних проявів [13, с.200].

Привертає увагу точка зору Д. Дріля про те, що поведінка індивіда є спадковою. Автор зазначає, що успадковані індивідом риси психіки не породжують злочинну поведінку, а лише збільшують вірогідність її виникнення при негативному впливі оточуючого середовища і відсутності оптимального виховання у сім'ї [7].

На думку В. Лютого, основними чинниками сімейного виховання, що сприяють формуванню девіантної поведінки дітей (зокрема, і агресивних проявів), є виховання в аморальній і конфліктній атмосфері, недостатній і некоректний педагогічний вплив, емоційна відчуженість дитини та жорстоке ставлення до неї. Автор виділяє чотири типи сімей, виховання в яких сприяє

формуванню девіантної поведінки дитини:

- 1) кримінальні і аморальні сім'ї (сім'ї, в яких батьки схильні до кримінальної і аморальної поведінки);
- 2) конфліктні сім'ї (сім'ї, взаємини між подружжям, родинами в яких характеризуються постійними конфліктами);
- 3) сім'ї з недостатніми виховними ресурсами (неповні сім'ї, багатодітні, сім'ї тощо);
- 4) педагогічно некомпетентні сім'ї (сім'ї, де батьки займають неправильну педагогічну позицію або використовують неприпустимі методи виховання).

Наслідком виховання в подібних умовах можуть бути педагогічна занедбаність дитини, підвищена агресивність, тривожність, пошук дитиною емоційного комфорту, психологічної підтримки та зразків для наслідування поза сім'єю [10, с.7].

У сім'ях, де панують конфлікти, жорстокість, п'янство, сварки та інші аморальні прояви у дитини закріплюються постійні негативні почуття, особливо до своїх батьків, у т.ч. вороже ставлення до них, котре зберігається, а іноді й посилюється упродовж підліткового та юнацького віку. В таких сім'ях у дітей розвиваються дефекти характеру і морального розвитку, у них здебільшого підвищена збудливість, страх, тривожність, що негативно позначається на їхній успішності та поведінці. Підліток із проблемної сім'ї з недовірою ставиться до старших, не має у своєму досвіді нормальної моделі взаємостосунків між людьми, у нього не накопичується позитивний потенціал спілкування з оточуючими. Відсутність позитивних емоцій та можливості конструктивного міжособистісного спілкування спонукає підлітка шукати їх у вуличних компаніях, бродяжництві, що призводить до частих утеч з дому в пошуках комфорту [11].

К. Бютнер виокремлює ряд фрустраційних обставин, які впливають на розвиток або підкріплення дитячої агресивності, пов'язаних з вихованням у сім'ї, а саме: емоційне відторгнення, позбавлення дитини любові і уваги батьків; конфронтація, залучення дітей у «війну з дорослими», яка проявляється в образах, заборонах, покараннях, зневажливому ставленні до дитини; амбівалентне виховання, одночасне лагідне і агресивне ставлення до дитини, в результаті чого вона сумнівається: люблять її чи ні; різноманітні страхи (покарання, втрата любові батьків та ін.) [5].

У своєму дисертаційному дослідженні Т. Кропальова проводить паралель між двома типами виховного впливу і, відповідно, двома типами девіантності, а саме: емоційне відторгнення у сім'ї – агресивно-захисний тип, виховання за принципом «кумир сім'ї» – опозиційний тип девіантності. Так, емоційне відторгнення батьками дитини може бути неусвідомленим, а може бути відкритим. Постійна нервова напруга, прагнення захистити себе від образ, завданих старшими членами сім'ї, формує агресивно-захисну реакцію, яка фіксується і розповсюджується за межами сім'ї, викликаючи негативну реакцію оточуючих і т.ч. ще більше закріплюючись. Опозиційний тип формується в результаті постійного захоплення дитиною, задоволення всіх її капризів, поблажливому відношенні до її недоліків та вчинків. Хибні уявлення про соціальні відносини, сформовані у сім'ї, співставляються з реальними відносинами. При цьому потреби та бажання підлітків виявляються вище їх можливостей, в результаті чого формується внутрішній конфлікт, який призводить до емоційних порушень у поведінці, в тому числі і до її агресивних проявів [9, с.50-51].

М. Раттер виокремлює наступні помилки у сімейному вихованні: домінування у сім'ї одного з подружжя, що викликає супротив іншого; жорсткі обмеження у вихованні, які призводять до нервових станів підлітків; проживання дитини окремо від сім'ї, втрата одного з батьків (напр., смерть, розлучення); відсутність тісного взаємозв'язку між членами сім'ї; емоційні та психічні розлади батьків; асоціальна поведінка одного або обох батьків; фізичне і/або психологічне насильство в сім'ї; іперопіка, яка призводить до труднощів у спілкуванні з ровесниками [12].

Ю. Азаров звертає увагу на недопустимість використання крику у вихованні дітей. Автор стверджує, що крик не вартий людини, він створює лише ілюзію вирішення проблеми; це лише проста і примітивна форма вимоги. Крик виникає на основі великого гніву і злості, а вони мають бути виключені з процесу виховання [1, с.177].

А. Бандура і Р. Уолтерс вважають, якщо мати поблажливо ставиться до агресивних проявів своїх дітей або навіть провокують їх і заохочують, то діти стають ще агресивнішими. При цьому автори зазначають, що фізичні покарання також підвищують агресивність дитини [2, с.365].

Спроби стримування агресивної поведінки дитини за допомогою фізичних покарань часто нагадують метання бумерангу. Попередження і контроль прояву агресивної поведінки за допомогою суворих покарань фактично є її підтримка і може підвищувати рівень демонстрування агресії.

Використання фізичних покарань як засобу виховання дітей приховує в собі ряд специфічних «небезпек»:

- по-перше, батьки, які карають дітей, фактично можуть стати для них прикладом агресії. В таких випадках покарання може провокувати агресивність в подальшому;
- по-друге, діти, яких занадто часто карають, будуть уникати батьків або чинити їм опір. Якщо вони «не згинаються» під ударами «караючих мечів», навряд чи потім вони засвоюють інші, не такі гіркі уроки, які б допомогли їм соціалізуватися;
- по-третє, якщо покарання занадто збуджує і пригнічує дітей, вони можуть забути причину, через яку виникли подібні дії. Фактично стратегія соціалізації в цьому випадку заважає засвоєнню правил прийнятної поведінки [4].

На безпечність використання фізичних покарань як засобу виховного впливу звертає увагу Л. Берковіц. Автор зазначає, що батьки, які жорстоко карають дітей, можуть самі стати для них прикладом агресивності (дитина робить висновок, що агресія є нормою поведінки і вона цілком припустима стосовно інших людей); діти, яких постійно карають, будуть намагатися уникати батьків або захищатися від них; покарання може занадто збуджувати і пригнічувати підлітка, в результаті чого він може навіть забути його причину (такі покарання приховують лише зовнішні прояви агресивної поведінки, але не викоринюють її [3],[14].

На думку З. Зімелєвої, будь-які негативні зміни у сімейних взаємовідносинах містять в собі компонент опосередкованої агресії по відношенню до дитини. На думку автора, на агресивність підлітків впливають: взаєморозуміння або його відсутність між батьками у вихованні дитини, використання батьками покарань і заборон та оцінка їх ефективності. З. Зімелєва виокремлює психологічні особливості батьків, які провокують дітей на агресію: вони відкидають оптимістичну, позитивну установку стосовно майбутнього власної дитини; діти не знають, якими би їх хотіли бачити батьки; проводять з дітьми мало часу; дитині присвячується час для того, щоб здійснити зовнішній контроль за успішністю і допомогти по дому; Батьки не мають чіткої системи категоричних заборон і санкцій, вони не вдоволені, коли дитина проявляє «небажані» емоції; у дорослих членів сім'ї, як правило, не співпадають погляди на процес виховання, що провокує дитину маніпулювати дорослими для досягнення своїх цілей. За погану поведінку дитина має бути покарана, проте часті покарання не приносять бажаного ефекту, діти не бояться або з байдужістю ставляться до покарань [8].

Згідно з Р. Берон і Д. Річардсон, батьки, які погрожують покарати, але не втілюють свої погрози на практиці, по суті вчать дитину ігнорувати їх самих. Той, хто пред'являє негативні вербальні стимули і постійно командує дитиною – ненавмисно дає їй зрозуміти, що команди і погрози не мають великого значення. Покарання буде найбільш ефективним, якщо його будуть застосовувати послідовно, тобто за одне і те ж саме порушення буде призначатись одна і та ж сама санкція; не можна один раз покарати за поганий вчинок, а в інший раз – проігнорувати подібну поведінку [4].

Л. Виготський зазначає, що будь-які форми покарання є найлегшим і найбезпідприємливішим засобом виховного впливу на дитину, вони дають швидкий ефект, але при цьому не береться до уваги внутрішній світ підлітка [6, с.85].

Важливе значення у сімейному вихованні має оцінка вчинків підлітків, в результаті якої батьки заохочують або карають за ту чи іншу поведінку. Як відомо, заохочення викликає позитивні емоції, формуючи при цьому позитивні якості особистості. Тому заохочення є ефективним засобом виховання і профілактики агресії

підлітків.

Проте, при неправильній організації процесу виховання у сім'ї, заохочення може не дати бажані результати. Наприклад, батьки занадто задобрюють дитину або ж швидко змінюють форми впливу (заміняють заохочення на покарання). Так, Ю. Азаров вважає, якщо підліток не реагує на заохочення, то застосування покарання лише погіршить ситуацію. Автор наголошує, що у таких випадках слід зачекати, уникаючи роздратування і відчаю, дозволити підлітку проявити свою незалежність і самостійність і, в потрібний момент знову повернутися до своїх вимог [1, с. 21].

Пропонуючи альтернативу поведінці, за яку дитина була покарана, закладається фундамент майбутніх заохочень. Не менш важливо пояснювати, який вчинок потягнув за собою покарання і розглядаючи можливі альтернативи поведінки, не створювати

бар'єри, які можуть завадити здійсненню яких-небудь дій взагалі і бажаних зокрема [4].

Висновки. Таким чином, основними помилками сімейного виховання, що формують агресивну поведінку підлітків є фізичні покарання, крик, недостатня любов і увага з боку батьків, вседозволеність, необґрунтовані покарання, байдуже ставлення до агресивних проявів та ін. Варто зазначити, що діти переважно засвоюють ті моделі поведінки, які використовують їх близькі люди, тому найкращим гарантом адекватної поведінки підлітків є високий рівень культури спілкування та самоконтролю їх батьків. Велике значення має вміння батьків аналізувати власні помилки і прорахунки у вихованні та вчасно усувати їх, а також створювати у сім'ї атмосферу любові, затишку та доброзичливості.

Література

1. Азаров Ю. Семейная педагогика: педагогика Любви и Свободы / Юрий Азаров. – М.: Аргументы и факты, 1993. – 605с.
2. Бандура А. Подростковая агрессия. Изучение влияния воспитания и семейных отношений / А.Бандура, Р.Уолтерс – М.: Апрель Пресс, Издательство ЭКСМО-Пресс, 1999. – 512с.
3. Берковиц Л. Агрессия: причины, последствия и контроль / Леонард Берковиц. – СПб: ПРАЙМ-еврознак, 2001. – 512с.
4. Бэррон Р. Агрессия: Учебное пособие для студентов и аспирантов психологических факультетов, слушателей курсов психологических дисциплин на гуманитарных факультетах вузов РФ / Р.Бэррон, Д.Ричардсон – СПб, 1997. – 330 с.
5. Бютнер К. Жить с агрессивными детьми / Кристиан Бютнер. – М.: Просвещение, 1967. – 141с.
6. Выготский Л. С. Педагогическая психология / Лев Семенович Выготский. Педагогическая. – М.: Педагогика-Пресс, 1996. – 536с.
7. Дриль Д. А. Малолетние преступники. Вып. 2. Ч. 1. Психология преступности / Дмитрик Андреевич Дриль. – М.: Тип. Мамонтова, 1988. – 255 с.
8. Зимелева З.А. Агрессивное поведение подростков и личность родителей / Зоя Алексеевна Зимелева // Психологическая наука и образование. – 2001. - № 4. – С.22-28
9. Кропалёва Т. Н. Роль насилия в генезисе противоправного поведения подростков: дисс... канд. психол. наук: 19.00.01 «Общая психология, психология личности, история психологии» / Татьяна Николаевна Кропалёва. – М.: РГБ, 2005. – 130 стр.
10. Лютий В.П. Соціальна робота з групами девіантної поведінки: Навч. Посібник / Вадим Петрович Лютий. – К.: Академія праці і соціальних відносин, 2000. – 50 с.
11. Орбан-Лембрик Л. Залежність поведінки особистості від впливу проблемогенного соціуму / Л.Орбан-Лембрик // Психологія і суспільство. – 2004. – №1. – С.71-83
12. Раттер М. Помощь трудным детям / Майкл Раттер. – М., 1978. – 193 с.
13. Щелгунов Н. В. Избранные педагогические сочинения. – М.: АПН, РСФСР, 1954. – 403с.
14. Berkowitz L. Somme effects of thoughtson anti-and prosocial influences of media events: Acognitive – neoassociation analysis / Leonard Berkowitz // Psychological Bulletin. – 1995. – S. 140-427
15. Eibl-Eibesfeldt I. Milosc i nienawisc. Historia naturalna elementarnych sposobow zachowania sie PIW / Irenaus Eibl-Eibesfeldt. – Warszawa, 1998. – S.298

Актуальность материала, изложенного в статье, обусловлена необходимостью исследования причин возникновения агрессивного поведения подростков, в частности ошибок семейного воспитания, с целью определения последующей работы с её профилактики и преодоления. В статье проанализировано влияние семейного воспитания на развитие агрессивности подростков; проведена характеристика основных ошибок семейного воспитания (физические наказания, крик, безразличное отношение к агрессивным проявлениям; необоснованные наказания, недостаточная любовь и внимание со стороны родителей, вседозволенность и др.). Определение поощрения как положительного метода воспитания.

Ключевые слова: семейное воспитание, агрессивность, агрессивное поведение, физическое наказание, поощрение.

The topicality of the material stated in the article, has been disclosed to study the causes of aggressive behaviour of adolescents, including bug family education, to identify further work on its prevention and management. The author of the article has analyzed the impact of family education on the development of adolescent aggression. The basic error of family education (physical punishment, cry, indifferent attitude to the aggressive acts, unreasonable punishment, lack of love and attention from parents, permissiveness and others have been analysed. Definition of positive incentives as a method of education has been given.

Keywords: family education, aggression, aggressive behaviour, physical punishment, encouragement.